

RECENZJE

Georg Ziaja, *Lexikon der bedeutendsten Protestanten in Polen-Litauen im 16. Jahrhundert*, Warszawa 2016, Wydawnictwo Naukowe Semper, ss. 169.

Wielkimi krokami zbliżamy się do obchodów 500-lecia Reformacji w 2017 roku, które na całym świecie zostaną zainaugurowane już 31 października b.r. Także i w Polsce, choć nie na tak ogromną skalę jak w Niemczech, przygotowania do tego jubileuszu owocują, zwłaszcza w kręgach ewangelickich, różnymi ciekawymi inicjatywami (zob. np. stronę www.luter2017.pl) i publikacjami. Właśnie w takiej perspektywie należy odbierać wydany w sierpniu b.r. przez wydawnictwo Semper przy pomocy finansowej ewangelików z Niemiec prezentowany leksykon. Jego autor urodził się w Krakowie, lecz mieszka w Bonn, a studiował w Kolonii, Bonn, Freiburgu Bryzgowijskim i Frankfurcie nad Menem. Swoją pracę magisterską poświęcił Reformacji w Polsce. Na rynku niemieckim ukazał się już w 2014 roku leksykon o podobnym charakterze, jednakże dotyczący ważnych osobistości Reformacji z całej Europy¹, gdzie znajdujemy biogramy jedynie dwóch Polaków: Jana Łaskiego i Andrzeja Wolana. Dobrze więc się stało, że podjęto trud opracowania takiego leksykonu dla XVI-wiecznej Rzeczypospolitej Obojga Narodów, gdyż jest to, poza dokonaniem najwybitniejszych postaci, wszakże mało znany, ale niezwykle ciekawy i bogaty w szczegóły wycinek naszej historii. Również dla teologa, szczególnie ekumenisty jest to kopalnia informacji dostępna właśnie w zwartej formie leksykonu. Niektórych może dziwić opublikowanie tego typu pozycji w języku niemieckim, lecz trzeba uznać to za ważny walor tej pracy, gdyż dzięki temu wiedza o różnorodnych nurtach XVI-wiecznego ruchu reformacyjnego w Polsce jest w stanie wejść do obiegu naukowego w Europie, a najczęściej dotąd traktowany był on jako zjawisko

¹ Zob. szerzej moją recenzję tej pozycji - *Das Reformatorenlexikon*, Hrsg. Irene Dingel / Volker Leppin, Lambert Schneider, Darmstadt 2014, w: „Wrocławski Przegląd Teologiczny” 23 (2015) nr 2, s. 329-331.

marginalne, rozgrywające się na peryferiach głównej sceny wydarzeń rodzącej się wówczas Reformacji.

Leksykon zawiera 80 biogramów najważniejszych osobistości Reformacji w XVI-wiecznej Rzeczypospolitej. Oprócz polskich reformatorów bardzo znanych także poza Polską, jak Jan Łaski czy Szymon Budny, mamy tu przedstawicieli Reformacji ważnych dla polskiej literatury (Mikołaj Rej) czy historii (magnaci z rodów Radziwiłłów, Górków czy Leszczyńskich). Ponadto w leksykonie znajdujemy też przedstawicieli innych narodowości, którzy jako uchodźcy w wyniku prześladowania religijnych znaleźli schronienie w Polsce, która w tym burzliwym okresie w Europie uchodziła za oazę tolerancji religijnej. Są to przede wszystkim znani w Europie włoscy antytrynitarze jak Sozzini, Landrata, Ochino, czy też bracia czescy (Augezdecky Aleksander, Izrael Jerzy). Każdy biogram, w zależności od możliwości, jakie dają zachowane źródła, prezentuje pochodzenie, wykształcenie, tło historyczne i dorobek każdej postaci. Autor przedstawia także jej powiązania z europejskimi centrami ruchu reformacyjnego, ale przede wszystkim koncentruje się na działalności na obszarze Polski i Litwy, dzięki czemu poznajemy nie tylko historię początków różnych odłamów Reformacji w Polsce, ich wzajemne powiązania i dynamikę rozwoju, ale także szczegółową geografę tych procesów na obszarze XVI-wiecznej Rzeczypospolitej. Biogramy zaopatrzone w wykaz literatury źródłowej, a do wielu dołączono ilustracje z podobiznami opisywanych osób, bądź reprodukcje kart tytułowych ich najważniejszych dzieł. Trzeba też zauważyć, że autora bardzo interesuje, poza samą aktywnością na polu głoszenia idei reformacyjnych i organizacji wspólnot protestanckich, także działalność drukarzy na służbie propagowania dzieł reformatorów. Stąd kilka biogramów poświęconych jest szczególnie zasłużonym w tym względzie drukarzom, co wydaje się słuszne (i interesujące), bo to właśnie rozprzestrzenienie się w tym okresie sztuki drukarskiej w pełni przyczyniło się do tak szybkiego rozpowszechnienia myśli reformacyjnej w całej ówczesnej Europie.

Zestaw biogramów poprzedzony jest mapą prezentującą zasięgi oddziaływania poszczególnych wyznań w Rzeczypospolitej w 1573 roku – niestety jest ona słabej jakości, gdyż skopiowano ją z Internetu. Natomiast bardzo cenne uwagi znajdujemy we Wprowadzeniu. Autor prezentuje tu podstawowe źródła swojej

pracy i zarysowuje sytuację polityczno-religijną XVI-wiecznej Polski, dzięki czemu czytelnik spoza naszego kraju jest w stanie zrozumieć specyfikę rozwoju Reformacji na obszarze Rzeczypospolitej. Bo właściwie było to zjawisko intensywne, acz krótkotrwałe i w istocie ograniczało się do drugiej połowy XVI wieku. Ważne są tutaj także wyjaśnienia terminologiczne, które pozwalają później w biogramach nie wracać już każdorazowo do tłumaczenia zagadnień związanych z ówczesną polską rzeczywistością polityczną i wyznaniową. Następnie znajdujemy tabelę, która w skrócie prezentuje podstawowe informacje o wszystkich 80 postaciach ujętych w biogramach, co pozwala szybko wyszukiwać najważniejsze dane i sprawnie poruszać się po leksykonie wedle różnych kryteriów wyszukiwania. Jest tutaj także tabela polskich nazw miejscowości z ich niemieckimi odpowiednikami. Drugi zestaw tabel znajdujemy na końcu książki. Jest to najpierw zestawienie polskich królów rządzących w XVI wieku, następnie polskich prymasów tego czasu i nuncjuszy papieskich w Polsce drugiej połowy tego stulecia. Dalej mamy tabele dotyczące drukarni w XVI-wiecznej Polsce, a więc kolejno zestawienie drukarni protestanckich w Rzeczypospolitej, liczby drukarni według wyznań, produkcji książek największych ośrodków wydawniczych, a na końcu wykaz wszystkich polskich wydań Biblii w tym stuleciu.

Publikacja ta jest bardzo cenna dla wszystkich, którzy interesują się historią i ekumenią. Pokazuje często zupełnie nieznaną, poza gronem wąskich specjalistów, obszary rozwoju protestantyzmu w Polsce drugiej połowy XVI wieku, z całą złożonością zachodzących w nim procesów, nadających mu specyficzny rys wobec zachodnioeuropejskiego ruchu reformacyjnego, zwłaszcza związany z tak dużymi wpływami antytrynitarzy. Jednocześnie czytelnik zachodni może odkryć dzięki tej publikacji wyjątkowy klimat pluralizmu i tolerancji religijnej panującej w Polsce (mimo dominacji Kościoła katolickiego) szczególnie pod rządami Zygmunta Augusta i Stefana Batorego, niespotykany właściwie w tym okresie na Zachodzie. Oczywiście warto byłoby wydać także polską wersję tego leksykonu, aczkolwiek język niemiecki stosowany przez autora jest dosyć prosty, a zwłaszcza dość nieskomplikowana, jak niemieckojęzyczne publikacje naukowe jest składnia, dzięki czemu nawet przy dość przeciętnej znajomości niemieckiego polski czytelnik może swobodnie korzystać z tej

pozycji. Trzeba uznać, że wydanie tego leksykonu to ciekawy polski wkład w ogólnoeuropejskie obchody 500-lecia Reformacji, a jednocześnie istotny element dla lepszej recepcji ekumenicznych wymiarów naszej własnej historii.

ks. dr Jacek Froniewski